

magasinet

By, marsk og geest 10

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Lokalkiv & Den antikvariske Samling i Ribe
Liljebjerg
1998

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Stig Jensen,
Søren Mulvad og Lillian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Colourprint, Ribe

©: 1998 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og tryk-
keriet se artiklen s. 50.

ISBN 87-89827-16-3
ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1804

Illustration på forsiden, se s. 65

Illustrationer på bagsiden, se s. 31, 51 og 69

Indhold

Torben Bisgaard	
Mindeord over Stig Jensen	5
Karen Høilund Nielsen	
En gravplads fra Okholm	
- lokal eller fremmed befolkning?	7
<i>A burial place from Okholm</i>	
- <i>local or foreign people?</i>	20
Mechthild Schulze-Dörrlamm	
En frankisk Korsfibel fra 9. århundrede fra Ribe	22
<i>Eine fränkischer Mantelfibel aus Ribe</i>	27
Hans Skov	
Kloakarkæologi i Grønnegade og Korsbrødregade	29
<i>Archaeology in the sewers of Grønnegade and Korsbrødregade</i>	39
Claus Feveile og Hans Skov	
Arkæologiske undersøgelser	
- i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads	41
<i>Archaeological investigations</i>	
- <i>at Peder Dovns Slippe, Vægtergade and von Støckens Plads</i>	49
Erik Dal	
Liljebjerget	
- Anders Sørensen Vedels bogtrykkeri 1591-92	51
<i>Liljebjerget</i>	
- <i>Die Druckerei von Anders Sørensen Vedel 1591-92</i>	63
Iben Fonnesberg Schmidt	
Ribe og striden mellem stiftamtmand og magistrat	
under Store Nordiske Krig	64
<i>Ribe and the conflict between prefect and town council</i>	
<i>during the Great Nordic war</i>	75
Steffen M. Søndergaard	
Lustrupholm	
- historie og restaurering	76
<i>Lustrupholm</i>	
- <i>history and restoration</i>	81
Susanne Benthien	
Dronning Dagmar-statuen på Ribe Slotsbanke	82
<i>Queen Dagmar's statue at Ribe Slotsbanke</i>	92

Lustrupholm - historie og restaurering

Af Steffen M. Søndergaard

Lustrupholms hovedbygning er opført o. 1770, hvor byggeaktiviteten på områdets herregårde var markant, og hvor tilsvarende, store boliger blev opført i både Ribe og Varde. Til den grundmurede og teglhængte bygning knyttede sig oprindeligt tre stråtede bindingsværkslænger, der omsluttede gårdspladsen. Bindingsværkslængerne blev i tidens løb omsat i grundmur eller helt fornyet, og bygningsfredningen i 1945 kom derfor kun til at omfatte hovedbygningen og nordlængen, der rummede bl.a. køkken og tilhørende birum. I 1960'erne blev halvdelen af vestlængen nedrevet og nordlængen afskåret, men efter produktionsskolen Ribe Vikingecenters overtagelse af Lustrupholm i 1992 er det lykkedes at kombinere pladsbehov og arkitektoniske hensyn, således at de nedrevne bygninger er blevet genopført og hovedbygningen restaureret.

Lustrupholm ligger på et lille voldsted vest for Lustrup, syd for Ribe. Stedets historie går tilbage til middelalderen, men da det er de eksisterende bygningers historie, der her er sagen, skal vi kun tilbage til sidste halvdel af 1700-tallet. Stedet ejedes da af rådmann Thomas Clausen, og det oplyses i 1774, at denne var "flyttet til sin Gaard Lustrup Mølle, som nu kaldes Lustrupholm, hvilken han smuk har opbygget". Opførelsestidspunktet må på denne baggrund søges o. 1770, hvilket da også harmonerer med hovedbygningens oprindelige arkitekturdetaljer.

Opførelsestidspunktet er ikke tilfældigt, for netop i slutningen af 1700-årene blev der bygget på de fle-

ste af amtets herregårde. Estrup ved Vejen var blevet næsten fornyet i 1721, og Hesselmed vest for Varde var genopført efter brand i 1745. På Søviggaard nordvest for Varde blev den nuværende hovedbygning opført i 1766, og på omtrent samme tid blev en beslægtet hovedbygning opført på Visselbjerg sydvest for Varde (nedrevet i 1975). I 1768 afsluttedes en gennemgribende ombygning af Sønderkov ved Brørup. I sidste halvdel af 1770'erne blev Nørholm nordvest for Varde opført. I midten af 1780'erne blev Bramming Hovedgaard og Lundrup ved Varde opført, og på Endrupholm nord for Bramming blev en fornyelse af gårdens bygninger afsluttet kort efter 1800.

Fig. 1. Oversigtskort. Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra 1804.

Key map. Section from the map of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters from 1804.

By, marsk og geest 10, 1998, s. 76-81

Fig. 2. Plan - før og efter. Tegning: SMS.

Plan - before and after.

Tilsvarende boliger blev opført i byerne: Quedens Gaards forhus i Ribe er fra 1789, Den Kampmannske Gaard i Varde blev ombygget i 1797 samtidig med opførelsen af Stiftamtmandsgården i Ribe, og Korsbrødregaard i Ribe stod færdig i 1801 - for nu blot at nævne de mest markante.

Historien

Den første, kendte beskrivelse af Lustrupholms bygninger er brandtaksationen fra 1835². Hovedbygningen mod øst er på 10 fag og grundmuret. Den har en gennemgående kvist på tre fag, tegltag og to skorstene. Nordlængen på 9 fag rummer lige som hovedbygningen beboelse og har ligeledes to skorstene. Vestlængen på 15 fag rummer stald, lade og køreport, medens sydlængen på 14 fag er lade m.v. I modsætning til hovedbygningen fremtræder de tre længer dels i bindingsværk, dels i grundmur - hvilket må betyde, at den oprindelige bindingsværkskonstruktion på dette tidspunkt har været i så dårlig stand, at den i et vist omfang er blevet afløst af murværk. De tre længer adskiller sig desuden fra hovedbygningen ved at være stråtede.

Brandtaksationen fra 1856 adskiller sig fra den 21

år ældre taksation ved oplysningen om, at nordlængen nu er på 14 fag - hvoraf de 10 er til beboelse og resten stald og lo - medens vestlængen er reduceret til 10 fag. Nordlængen oplyses nu at være af grundmur, medens vestre og søndre længe fortsat fremtræder i en blanding af bindingsværk og grundmur. Man må derfor tro, at den ændrede fordeling af fag i hhv. nord- og vestlænge skyldes, at vestlængens nordlige del er blevet omsat i grundmur sammen med nordlængens resterende bindingsværk.

Fig. 3. Hovedbygningen. Foto: SMS.

The main building.

Bygningen

Hovedbygningens gårdside fremtræder nogenlunde symmetrisk med to vinduer på hver side af det - let forskudte - tredelte midterparti. Havesiden har derimod kun et enkelt vindue nord for midterpartiet. Facaderne er opført over en let fremspringende, muret sokkel. På husets hjørner fortsættes sokkelplanet af hjørnelisener, hvorom den treleddede gesims er forkrøppet. Sokkelplanet fortsættes desuden af murede portaler omkring langsidernes dørhuller. Over underetagens vindueshuller er der murede "bryn" i form af fremspringende, afrundede kopskifter under de fladbuede vinduesstik - dog ikke over de smalle forstuevinduer. Under ydermurenes kalklag er det lykkedes at finde ind til den oprindelige overfladebehandling - tynd rødkalkning på de røde mursten og hvid opstregning af de huljemsoptrukne fuger.

Forskellige forhold tyder på ommuring af sydgavlens overdel og af gavlkvistenes overdele: I sydgavlen er der således anvendt mindre sten end i murværket i øvrigt, og vinduerne er her trukket tilbage fra facadeplanet i modsætning til underetagens øvrige vinduer³. Det samme gælder i begge gavlkviste, der er murede i små sten fra oversiden af vinduerne. Gavlkvistenes vinduer er desuden yngre end husets

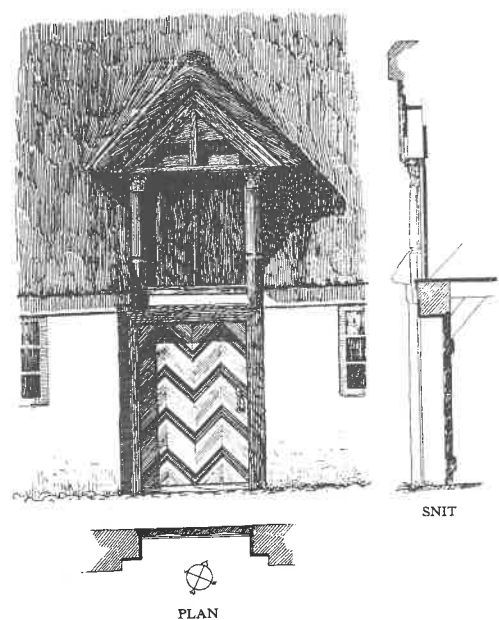

Fig. 4. Opmåling af kvist på nordlænge, Charles Christensen, 1915.

Survey of attic on north wing.

øvrige. Initialerne på vestre gavlkvist - TCØ - refererer derfor utvivlsomt til Thomas Christian Ørbech (ejer 1853-74) og østre gavlkvists HEØ til hans kone, Hansine Elisabeth Ørbech⁴. Gavlkvistenes oprindelige, øvre afslutning kendes ikke, og det vides ikke, om de små sandstensfigurer, der er indsat i deres gavltrekanter (og som formentlig er fragmenter af renaissancekaminer) indgik i den.

Næsten alle underetagens vinduer er de oprindelige med halvrunde lodposte, og i havesiden er enkelte af de oprindelige vinduesrammer stadig bevaret. Selv om disse vinduesrammers hængsling er ændret, viser enkelte, oprindelige stabler, at rammerne oprindeligt var hængslet på lodposten. De fleste af de oprindelige vinduer var desuden forsynet med udvendige skodder, fremgår det af spor i vinduernes lodpost efter lukkebeslag samt af rester af hængselnokker, fastgjort på karmenes yderside inden imuring af vinduerne. De oprindelige vinduer er i øvrigt anbragt i plan med ydervæggens yderside.

Også havesidens dørfløje er oprindelige, og en udvendig fals i karmen samt hængselnokker dokumenterer, at også døren har været forsynet med udvendige skodder. Hoveddøren er derimod en kopi af den oprindelige, udført i 1970'erne.

Hovedbygningens indretning er den oprindelige, og det samme gælder det meste af rumudstyret: Enfyldingsdøre med tilhørende gerichter og indstemte kasselåse, forstuens treløbs mæglertrappe med brædebalustre og overetagens "chatol", som i kvistværelset mod haven camouflerer den indbyggede kasse, der er nødvendig for at opnå tilstrækkelig frihøjde over trappens midterste løb. Under restaureringen dukkede desuden en velbevaret alkovefront op bag senere beklædning på kvistværelsets sydflunke. Lågerne i både alkove og chatol har affrisede, marmorerede fyldinger. Selve alkoven synes imidlertid at udelukke tilstedeværelsen af en samtidig, d.v.s. oprindelig skorsten i underetagens sal. Hovedbygningens nordøstre rum viste sig desuden at indeholde to tilmurede, indvendige skabe - ét mellem vinduet og den nordligste tværskillevæg (hvilket forklarer, hvorfor der kun er ét vindue på denne side af midterpartiet) og ét ved siden af nordgavlens vindue. Alle lofter har været bjælkelofter med fladstafprofilerede bjælker, og alle skillevægge er pudsede bindingsværksvægge. Alle vægge har oprindeligt fremtrådt kalkede.

Fig. 5. Rester af vestlængens bindingsværk. Bemærk det store kopbånd mellem port-stolpen og bjælken. Bemærk også den oversavede portoverligger samt taphullet fra kopbåndet mellem portstolpe og overligger. Foto: Nat. Mus. 1961. Neg. nr. R 12148.

Rests of the half-timber of the west wing. Notice the big brace between the gatepost and the girder. Notice also the sawed over gate lintel and the mortise from the brace between the gatepost and the lintel.

Lige som i de samtidige, store, flerlængede gårde - Nørholm, Quedens Gaard, Stiftamtmandsgården, Korsbrødregaard og Endrupholm - er Lustrupholms køkken med tilhørende birum anbragt i en sidefløj, således at hovedbygningen kun indeholder beboelsens mere repræsentative rum. På Lustrupholm ligger køkkenet i nordlængen, hvis oprindelige ni fag har været opdelt i tre gange tre fag. De tre midterfag har lige som hovedbygningen rummet en forstue, og øst herfor et køkken med adgang fra hovedbygningen. Køkkenets to ildstedsvanger samt det frie hjørnes bæring - en rund granitsøjle på omvendt kapital - er bevaret. På forstuens modsatte side har der formentlig været bryggers. Nordlængens seks østligste fag har været opdelt af en langsgående hovedskillevæg, på hvis nordside mindre rum formentlig har været spisekammer, halv kælder m.v., evt. også kamre.

Nordlængen er opført i bindingsværk, der i tidens løb er blevet omsat i grundmur. Den oprindelige konstruktion fremgår nu kun af en gammel, iskarret bjælkeende med taphul. Under længens istandsættelse blev der fremdraget rester af langsidernes bjælkelagsremme, der - ud over taphuller for bin-

dingsværksstolperne - havde taphuller for dokker i nordsidens 2. og 4. fag fra øst og i sydsidens fag med de smalle forstuevinduer. Over længens midterplacerede dør var der oprindeligt en bindingsværkskvist med udskårne hjørnestolper i form af kanelerede søjler med kompositkapitæler. Den oprindelige yderdør - en lav, bred revledør med flammering - er bevaret.

Længens to vestligste fag blev revet ned i 1960'erne, hvor også kvisten blev nedtaget. Døren var tidligere flyttet to fag mod øst i forbindelse med en indvendig ombygning, der reducerede køkkenet til et tofags rum og forstuen til ét fag.

Af vestlængen eksisterede endnu i 1961 de nordre portstolper af eg med tilhørende lange skråbånd fra den oprindelige bindingsværkskonstruktions portgennemkørsel⁵. Taget over porten var dog fjernet, og i løbet af 1960'erne blev længens nordlige del nedrevet sammen med de to vestligste fag af nordlængen. Resten er omsat i grundmur. Sydlængen skal være fornyet i 1919 og er højere end de gamle længer mod vest og nord.

Hovedbygningen og nordlængen blev i 1945 fredet efter bygningsfredningsloven, og voldstedet blev fredet som fortidsminde efter naturfredningsloven i 1973.

Fig. 6. Lustrupholm set fra vest efter delvis nedrivning af hhv. nord- og vestlænge. Foto: SMS.

Lustrupholm seen from the west after partial demolition of the north and west wing.

Fig. 7. Lustrupholm set fra vest efter reetablering af avlsbygninger. Foto: SMS

Lustrupholm seen from the west after reestablishment of the farm buildings.

Fig. 8. Nordlængen efter nedrivning af de vestligste fag og efter sløjfning af kvist og flytning af dør. Foto: SMS.

The north wing after demolition of the western bays and attic and removal of door.

Restaureringen

Lustrupholm blev i 1992 hjemsted for produktions-skolen Ribe Vikingecenter. Umiddelbart herefter gennemførtes - i produktionsskolens eget regi - den nødvendige indretning af toilet- og badefaciliteter samt køkken, kantine og værksted i de ikke-fredede bygninger.

Produktionsskolen blev hurtigt en succes med deraf følgende pladsmangel. Denne pladsmangel lod sig afhjælpe ved nybyggeri på de nedrevne bygningers plads samt ved istandsættelse og delvis nyindretning af de fredede bygninger. Man befandt

Fig. 10. Samtidig ovn i reableret sal. Foto: SMS.

Contemporary stove in reestablished hall.

Fig. 9. Nordlængen efter opførelse af nye vestfag og kvist samt reablering af dør. Foto: SMS.

The north wing after erection of new west bays and attic and reestablishment of door.

sig således i den situation, at hhv. praktiske og arkitektoniske krav kunne tilgodeses i en fælles løsning. En bevilling fra Arbejdsmarkedets Feriefond blev stillet til rådighed for dette formål, og da løsningen omfattede en tiltrængt istandsættelse af de fredede bygninger, gav Skov- og Naturstyrelsens Bygningsfredningskontor tilsagn om et tilskud, der var øremærket hertil.

For nybyggeriets vedkommende måtte selvsagt de givne bygningstværsnit i hhv. vest- og nordlænge fortsættes. Begge nybygninger skulle anvendes til værkstedsformål, og en traditionel opbygning med bjælkelag og hanebåndsspærfag blev derfor opgivet til fordel for en ramme-konstruktion, der udnytter bygningsprofilen fuldt ud.

Af hensyn til helhedsvirkningen skulle nybygningerne fremtræde i samme materialer som de flankerende rester af hhv. nord- og vestfløj, d.v.s. hvidkalket murværk og tegltag. Det overvejedes at retable stråtaget på de tre fløje, men denne løsning blev opgivet på grund af brandfare. For at tydeliggøre forskellen på gammelt og nyt blev nybyggeriet udført med samme vinduesstørrelse som nordlængen - men med en enklere opdeling af vinduerne. Med nybyggeriet blev gårdspladsen genskabt som rum, og portgennemkørselen blev derfor reableret.

I forbindelse med nybyggeriet blev også nordlængens fredede del istandsat. Ydermurene blev understøbt, istandsat og forsynet med en indvendig forsatsmur. Tagværket - der for størstedelens vedkommende var udskiftet med spinkelt rundtømmer af gran - blev fornyet sammen med dele af bjælkelaget. Nye, isolerede gulvkonstruktioner blev udført og afsluttet af brædde- eller teglgulve. Alle vinduer,

der var af nyere dato, blev fornyet. Den oprindelige hoveddør blev restaureret og flyttet tilbage til sin oprindelige plads som led i en retablering af længens oprindelige indretning. Døren krones af en ny kvist med kopier af de udskårne pilastre med kompositkapitæler.

Ved retableringen af længens oprindelige indretning blev det gamle køkkenildsted repareret og forsynet med skorsten, således at der igen kan fyres i det.

Hovedbygningens restaurering blev indledt med omlægning af taget samt en tiltrængt og gennemgribende istandsættelse af bjælkelag og murværk. Inde i huset viste det sig nødvendigt at supplere skillevæggsfundamenterne i forbindelse med udførelsen af nye, isolerede gulvkonstruktioner, og begge skorstene måtte fornyes i fuld højde. En sen opdeling af husets sal blev sløjfet sammen med en sent indskudt gang i kvistkammeret mod haven.

Vinduer og døre blev istandsat, og hoveddøren suppleret med en udvendig forsatsdør. Der blev lagt nye gulve af brede brædder undtagen i forstuen, som fik gulv af store ølandsfliser. Underklædte lofter blev fjernet, og nye loftbrædder oplagt på de frilagte bjælker. Trappen blev istandsat, og forstuen samt de flankerende rum fik nye brystningspaneler.

De pudsreparerede vægge fremtræder enten hvidkalkede eller limfarvede i kulører, der er fundet i huset ved afdækning. Den grønne farve på salens træværk stammer ligeledes fra huset, hvorimod dørenes tidligere, grå farve er ændret til en kølig grå på forstuens træværk og en varmere grå på de øvrige rum. Den oprindelige marmorering på kvistværelsets chato! og alkovefront er retoucheret. Med henblik på at supplere hovedbygningens rumudstyr er det lykkedes at få deponeret to samtidige og en lidt yngre ovn, der er opstillet på stukindfattede ovnpladser⁶.

Afslutning

Selv om Lustrupholm og de øvrige, samtidige gårde blev opført som repræsentative beboelser, bruges nu kun et fåtal til deres oprindelige formål. For Lustrupholms vedkommende er den nye anvendelse etableret under hensyntagen til de fredede bygninger og har desuden muliggjort en tiltrængt istandsættelse og retablering. Den lille gård er således sikret, samtidig med at offentligheden har fået adgang til den.

Noter

1. David Grønlund (1716-84) dagbogsmanuskript på Ribe Katedralskole. Under 24. febr. 1774: "... forrige rådmænd Thomas Clausen, som havde taget afsked på Rådstuen og flyttet til sin gård Lustrup Mølle, som nu kaldes Lustrupholm, hvilken han har opbygget smukt".
2. Birgit Kryger, linjeleder på Ribe Vikingecenter, har fundet frem til brandtaksationerne: Brandtaksationsprotokol for Ribe Amt 1812-35. (BrD 37,40, Fol. 544) og brandtaksationsprotokol for Gørding hrd. og Riberhus birk m.m. 1852-1888. (BrD 39,11, Fol. 219, 220).
3. De nuværende vinduer i stuehusets sydgavl skyldes en fornyelse i 1970'erne, men også for-gængerne var trukket tilbage fra facadeplanet.
4. Birgit Kryger har desuden undersøgt ejerforholdene i forbindelse med hendes udarbejdelse af "Lustrupholm - en "lille herregårds" historie".
5. Nationalmuseets herregårdsundersøgelser 1961.
6. De tre ovne er velvilligt deponeret af Den Antikvariske Samling i Ribe. De har Museumsnumrene ASR 416x148, ASR mus.nr 5827 og ASR mus.nr. 7246.

Summary

The main building og Lustrupholm was erected about 1770 when the building activity on the manor-houses of the region was characteristic and when corresponding residences were erected in both Ribe and Varde. To the brick-built and tiled building were originally attached three half-timbered wings which surrounded the farmyard. The half-timbered wings were gradually reset with brickbuilt wall or completely renewed, and listing in 1945 therefore only included the main building and the north wing which contained the kitchen and adjoining small rooms. In the 1960's half the western wing was pulled down and the northern wing was shortened, but since the production school "Ribe Viking Center" took over Lustrupholm in 1992 they have succeeded in combining the need of space with consideration for architecture, so that the demolished buildings have been re-erected and the main building restored.

Steffen M. Søndergaard, arkitekt m.a.a.
Erik Einar Holms Tegnestue i Askov.